

ЎҚУВЧИЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ ВА ИЖОДИЙ ФИКРЛАШ САЛОҲИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Холиқова Анора Абдисатторовна, Тошкент рақамли иқтисодиёт ва сервис техникуми она тили ва адабиёт фани ўқитувчиси, А. Навоий номидаги ТошДЎТАУ мустақил тадқиқотчиси

Аннотация: Адабиёт фани бўйича ўқувчилар мустақил ишларининг асосий вазифалари таҳлил этилди. Мустақил ишлар: ҳикоя, шеър, эссе, монолог ёзишнинг тартиби ва қоидалари ишлаб чиқилди.

«Ўқувчиларнинг мустақил ишлаш кўникмаларини шакллантириш ва ижодий фикрлаш салоҳиятини ривожлантириш» масалалари ўрганилди. Адабиёт таълими йўналишида янги гоялар, дидактик тамойиллар тизими асосида ўқувчиларнинг мустақил ишларини самарали таъкил этиш йўллари ва уни такомиллаштиришга доир илмий-методик тавсиялар берилди.

Аннотация: Анализированы основные задачи самостоятельных работ учащихся по предмету литература. Разработаны порядок и правила написания самостоятельных работ: рассказ, стихотворение, эссе, монолог. Рассмотрены вопросы формирования у учащихся навыков самостоятельной работы и развития творческого мышления. На основе новых идей и системы дидактических принципов в области обучения литературе даны научно-методические рекомендации по эффективной организации самостоятельных работ и их совершенствованию.

Abstract: The main tasks of students' independent work in the subject of literature were analyzed. The procedures and rules for writing independent works such as story, poem, essay, and monologue were developed. Issues of forming students' independent work skills and developing creative thinking abilities were studied. Based on new ideas and a system of didactic principles in literature education, scientific-methodological recommendations were provided for the effective organization and improvement of students' independent work.

Калит сўзлар: *Ижодий фикрлаш, салоҳият, ҳикоя, шеър, эссе, монолог, дидактик тамойиллар тизими, глобал ёндашув, фидойи ва фаол муносабат, жасорат, эътиқод, ички интизом, имконият, шижоат, ривожланиш, маданият, педагогик компетентлик, инновацион фаолият, технология, натижа, юксалиш.*

Ключевые слова: *Творческое мышление, потенциал, рассказ, стих, эссе, монолог, система дидактических принципов, глобальный подход, преданность и активное отношение, смелость, вера, внутренний дисциплина, возможности, рвение, развитие, культура, педагогическая компетентность, инновационная деятельность, технология, результат, рост.*

Keywords: *Creative thinking, potential, story, poem, essay, monologue, system of didactic principles, global approach, dedication and active attitude, courage, belief, internal discipline, opportunity, enthusiasm, development, culture, pedagogical competence, innovative activity, technology, result, advancement.*

Мамлакатимизда амалга оширилаётган ижтимоий-иқтисодий ва маънавий-маърифий ислохотларнинг муваффақияти ҳар томонлама ривожланган онги юксак, мустақил фикрлай оладиган баркамол ёш авлодни тарбиялаш, таълим тизимини жаҳон андозалари ва замон талаблари даражасига кўтаришга боғлиқдир.

Ўқувчиларнинг мустақил таълимини самарали ташкил этиш ва фаоллаштирмасдан туриб, мактаб таълими сифатини таъминлаш қийин. Бунинг учун ўқувчиларнинг мустақил ишлари салмоғини ошириш зарур. Адабиёт таълими бўйича ноанъанавий ўқитиш усули асосида ўқувчиларнинг мустақил фаолиятига катта эътибор бериб бориш асосий етакчи ғоядир. Бу йўналишда ўқувчилар кенг дунёқараш, фаол ижодий фикр юритиш ва юксак маданият, сиёсий ва ижтимоий ҳаётда мустақил йўл топа олиш қобилиятига эга бўлишини таъминлаш муҳим аҳамиятга эга.

Зеро, Шавкат Мирзиёевнинг “Ёшларимизнинг мустақил фикрлайдиган, юксак интеллектуал ва маънавий салоҳиятга эга бўлиб, дунё миқёсида ўз тенгдошларига ҳеч қайси соҳада бўш келмайдиган инсонлар бўлиб камол

топиши, бахтли бўлиши учун давлатимиз ва жамиятимизнинг бор куч ва имкониятларини сафарбар этамиз”¹, – дея таъкидлаши айти муддаодир. Хусусан, адабиётни ўқитиш фани олдида ҳам мамлакатимиз ёшларини мантикий фикрлайдиган, миллий ғурури баланд, мустақил фикр соҳиблари этиб тарбиялашдек долзарб вазифалар қўйилди. Бу борада ўқувчилар мустақил ишининг асосий мақсади – ўқитувчининг раҳбарлиги ва назорати остида ўқувчининг муайян ўқув ишларини мустақил равишда бажариш учун зарур бўлган билим, кўникмаларини шакллантириш ва ривожлантиришдан иборатдир.

Ўқувчилар мустақил ишларининг асосий вазифалари уларнинг янги билимларни мустақил тарзда пухта ўзлаштириш кўникмаларига эга бўлиши, ахборот манбаларидан самарали фойдаланган ҳолда керакли маълумотларни излаб топиши, унинг қулай усуллари ва воситаларини аниқлаши, ўқув ва илмий адабиётлар, меъёрий ҳужжатлар, электрон ўқув адабиёт ва маълумотлар банки билан ишлай олиши, интернет тармоғидан мақсадли фойдаланиши, турли топшириқларни бажаришда тизимли ва ижодий ёндаша олиши назарда тутилади.

Мустақиллик яратиб берган бекиёс имкониятлар аввало, ўқувчиларнинг мустақил фикрли, ташаббускор, ижодкор бўлиб, ўз ватани ва халқига садоқатли юрт тинчлиги, халқ фаровонлиги, мамлакат келажаги учун амалга оширилаётган янгиланиш ва ўзгаришлар жараёнида фаол, юксак билимли бўлишини талаб этади. Юксак орзу-интилишларни ўзида мужассамлаштирган, ўз ақл-заковати, куч-қудратини тўлиқ намоён эта оладиган мустақил фикрли ёшларни соғлом турмуш талаблари асосида инсонпарвар, ватанпарвар этиб, миллий ва умуминсоний қадриятларга садоқат руҳида тарбиялаш энг муҳим вазифалардан биридир. Биз ўқувчиларимизга миллий мафкурамиз, қадриятларимизни ўргатишимиз, дунёвий билимлар бериш орқали уларнинг жамиятимиз тинчлиги, осойишталигини муҳофаза

¹ Мирзиёев Ш. Эркин ва фаровон демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. –Т.: Ўзбекистон, 2016. –14-б.

этишга бўлган интилишини, энг муҳими ўқувчиларнинг сиёсий, ҳуқуқий, ижтимоий-иқтисодий, жисмоний соҳадаги тафаккури, илмий изланишларини кучайтиришимиз учун уларнинг мустақил ўқиши ва ишлашига эътибор беришимиз муҳим аҳамиятга эга.

Ўқувчиларни ҳуқуқий демократик жамиятда яшаш ва ишлаш, мустақил фикр юритишга ўргатиш замон талаби ҳисобланади. Бу борада ўқитувчи ўқувчиларнинг фойдали ташаббуси ва ижодига кенг йўл очиш орқали ижтимоий-сиёсий ва ижодий фаоллигини шакллантириш асосида уларнинг асосли, тартибли ва узлуксиз мустақил ишлаши орқали ўз билимларини доимо тўлдириб боришга эришиш ҳиссини сингдириши зарур ҳисобланади.

Адабиётдан мустақил ишлар: Ҳикоя, шеър, эссе, монолог ёзиш

«Ўқувчиларда адабиёт фанини ўрганишда мустақил ишлаш кўникмаларини шакллантириш ва ижодий фикрлаш салоҳиятини ривожлантириш» мавзусига боғлиқ ҳолда:

- **ҳикоя,**
- **шеър,**
- **эссе,**
- **монолог**

намуналарини ўқувчилар билан таҳлил этиш, ижодий иш сифатида ёзиш ёки дарсда намуна сифатида фойдаланиш мумкин.

1. ҲИКОЯ

Адабиётдан мустақил иш: ҳикоя ёзиш учун намуна

Ҳикоя — бир воқеа ёки бир қатор воқеаларни қисқа ва таъсирли тарзда ёритувчи асардир. Мустақил иш сифатида ҳикоя ёзишда қуйидаги босқичларга амал қилиш тавсия этилади:

1. Мавзуни танлаш

Қисқа, таъсирчан, қизиқарли ҳаёт воқеаси ёки ёқимли хотира танланади.

2. Қаҳрамонлар ва ўрин танлаш

Ҳикояда кимлар иштирок этади, улар қандай хусусиятларга эга? Ҳикоя қаерда ва қачон бўлиши аниқланади.

3. Воқеа ривож

Ҳикоянинг бошланиши, ривож ва ҳал этилиши аниқ бўлиши керак. Бу қисмлар ўқувчини ҳикояга жалб қилади.

4. Эмоциялар ва тасвирлар

Ҳикояда ҳис-туйғулар ёритилади, атроф-муҳит батафсил тасвирланади. Бу ўқувчининг тасаввурини кучайтириб, ҳикоянинг жонли бўлишига ёрдам беради.

5. Тил ва услуб

Тил оддий, тушунарли ва гўзал бўлиши, ҳар бир сўз эҳтиёткорлик билан танланиши керак.

Намуна ҳикоя (қисқа):

“Болалик хотираси”

Менга ёқадиган энг ёқимли хотирам — болаликдаги яқинларим, тенгдошларим билан ўйнаганимдир. Ёзнинг иссиқ кунларида лой иши билан шуғулланиб, турли нарсалар ясар эдик. Ҳар хил мавзуларда ясалган нарсалар ёрдамида ўтказилган жуда қизиқарли ўйинлар барчамизга завқ-шавқ бағишлаган. Ўша даврдаги тасаввур, таассуротларни эслаганимда ҳақиқий дўстлик, самимийлик, табиийлик, камтарлик, болаликдаги беғуборликларни ҳис этаман. Ҳикоя ёзишда шундай содда ва аниқ акс эттириш муҳим, бу фикрни тўғри изҳор этишга ёрдам беради.

2. ЭССЕ

Мавзу: “Адабиёт мен учун кўзгу”

Адабиёт — мен учун кўзгу ҳисобланади. Адабиёт таъсирида ўзимни, ҳаётни, одамларни англаб етдим. Абдулла Қодирий мени ватанпарварликка, Навоий менга сўз қудратига ишонишни, адабиёт менга ҳис этишни ўргатди. Бир қаҳрамоннинг оғриғини ҳис қилиш орқали, мен инсон қалбидаги оғриқни англай бошладим. Адабиёт менга савол беришни ўргатди. “Нима учун?” деган савол менда доимий йўлдошга айланди. Ва мен ишонч билан айта оламан —

адабиёт менинг қалбимни иймонли қилди. Адабиёт инсон ҳаётида муҳим ўрин тутди. У инсонни нафақат билимлироқ, балки инсонпарвар, фикрлайдиган ва ҳис этадиган шахсга айлантиради. Адабиёт таъсирида инсоннинг фикрлаш қобилияти ривожланади, турли хил ҳолатлар, ҳаёт ҳақиқатлари, одоб-ахлоқ меъёрлари билан танишилади. Бу эса инсонни тирақроқ фикрлашга, вазиятларни аналитик кўз билан кўришга ўргатади ва инсонпарварлик ҳис-туйғуларини янги даражага олиб чиқади. Адабиёт орқали бошқа инсонларнинг ҳаёти, қайғусу ғамлари, бахт-саодатлари билан танишиб, уларга нисбатан ҳамдардлик ва меҳр-муҳаббатни кучайтириш мумкин. Энг муҳими тил маданиятини юксалтиришда ёрдам беради. Яна бир жиҳатдан адабиёт орқали инсоннинг сўз бойлиги ошади ва унинг маънавий-ахлоқий ривожланиши таъминланади. Адабиётнинг асосий вазифаларидан бири – инсонни яхши ва ёмонни ажратишга ўргатади. Бу эса жамиятда фойдали, маънавий томондан баркамол шахсларни вояга етказишга хизмат қилади. Хулоса шуки, адабиёт инсонни нафақат билимли, балки инсонпарвар, маънавий жиҳатдан бой шахсга айлантиради. Унинг ёрдамида инсон дунё қараши кенгайиб, ҳаётга бошқа кўз билан қараши мумкин бўлади. Шу сабабдан адабиётни ўрганиш ҳар бир инсон учун жуда зарурдир.

3. МОНОЛОГ

“Китоблар менинг дўстим”

Китоблар дўстим. Улар мени тинглайди. Мен ҳам улар билан гаплашаман. Мен ўқийман, чунки мен яшайман.

Адабиётдан монолог ёзиш

Монолог — бирор бир шахснинг ўзи томонидан айтилган нутқ бўлиб, у шахснинг ички ҳис-туйғулари, фикрлари, мақсадлари ва тажрибаларини ифодалайди. Адабиётда монолог ёзиш ҳикоя ёки драма асарларида қаҳрамоннинг ички оламига кириш учун асосий восита ҳисобланади.

Монолог ёзиш босқичлари:

1. Қаҳрамонни танлаш ва характери ни тушуниш

Монологни ёзмокчи бўлган қаҳрамон ким? У нима учун гапираяпти? Унинг ҳис-туйғулари, эҳтиёжлари ва муаммолари нима? Бу саволларга жавоб топиш керак.

2. Мавзу ёки мавзуларни белгилаш

Қаҳрамон нима ҳақида сўзлайди? Масалан, севги, ғурур, ўтмиш хотиралари, қайғуриш ёки умид.

3. Ички ҳис-туйғуларни ёритиш

Монологда қаҳрамоннинг ички руҳий ҳолати, унинг фикрлари ва шубҳалари кенг ёритилиши керак. У нутқ орқали ўзини ифодалайди.

4. Тартиб ва оқимни назорат қилиш

Монолог бир марта ёки бир мавзудан бошланиб, эмоциялар ва фикрлар ривожланиши билан олиб борилади. Тил оддий ва тўғри бўлиши зарур.

5. Ҳис-туйғу ва таъсир кучига эга бўлиш

Монологнинг ўқувчида катта таъсир қолдириши учун унга жонлилик ва самимийлик киритиш керак.

Қисқача мисол

"Нега ҳақиқатни яшириш керак? Мен буни ўзимга ҳам тушунтиролмаيمان. Мени шу ҳолга олиб келган қўрқув, ёки энг ёмон ҳақиқатни қабул қилолмасликми? Лекин мен ҳам инсонман, ҳис-туйғуларга тўла, соғлом ақлга эга. Менинг кўнглимда бир оғриқ бор, у менга тинчлик бермайди..."

Хулоса. Монолог ёзишда қаҳрамоннинг ички дунёсига чуқур кириш муҳим. Тил ва тасвирларга эътибор қаратиб, ўз таъсирини берувчи, унутилмас нутқ яратиш керак. Бу жараён адабий асарнинг сифатини оширади.

4. ШЕЪР

Мавзу: "Тинчлик" ҳақида

Бир умр, бахт иқбол,

Истайди жаҳон.

Бр мақсад йўлини,

Кўзлайди жаҳон.

Тинчлик голиб чиқар,
Енгар ҳақиқат.
Ёвларга йўқдир йўл,
Тинчлик дер инсон.

Ҳаётнинг қонуни,
Яшасин тинчлик.
Ер юзин гуллатиб,
Яшнатсин тинчлик.

Бу намуналардан:

- Дарс тақдимути,
- Мустақил иш вазифаси сифатида иншо ёзиш учун фойдаланиш мумкин.

Хулоса

Адабиёт фани бўйича мактаб ўқувчиларининг мустақил ишлари нафақат уларнинг билимларини мустаҳкамлашга, балки ижодий ёндашув, танқидий фикрлаш ва нутқ кўникмаларини ривожлантиришга ёрдам беради. Мустақил ишларга турли ёндашувлар ва методларни қўллаш, ўқувчиларнинг таълим жараёнига бўлган фаоллиги, қизиқишини кучайтиради. Мустақил ишлар ўқувчиларда нафақат адабиётга бўлган қизиқишини оширади, балки уларда шахсий фикрлаш, тафаккур қилиш ва ижодий ёндашувни таъминлашга имкон яратади. Адабиёт фани бўйича ўқувчиларнинг билимларини кенгайтириш ҳамда ижодий фикрлаш кўникмаларини ривожлантиришга доир муҳим илмий манбалар, янги ғоялар орқали таълимда янги методлар, педагогик технологиялар, ва интерактив ёндашувлар ҳақида кенгроқ маълумот олиш мумкин. Ўқувчиларнинг мустақил ишларни самарали ташкил этишлари, уларнинг ўз билимларини янада чуқурлаштиришларига кенг йўл очади.

Бундай ишлар нафақат адабиёт соҳасидаги билимларни кенгайтиради, балки ўқувчиларнинг шахсий ривожланишига ҳам ижобий таъсир этади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Мирзиёев Ш. Эркин ва фаровон демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. –Т.: Ўзбекистон, 2016. –14-б.
2. Ҳусанбоева Қ., Ниёзметова Р.. Адабиёт ўқитиш методикаси. Биринчи китоб. Т.: “Инновацион Зиё” 2012.
3. Сафо Матчон. Болалар адабиётидан ўқув қўлланма. Чирчиқ. 2021.
4. **Ғаниева, Л. (2017).** "Ўқувчиларнинг мустақил ишларини ташкил этишда замонавий ёндашувлар". Таълим ва педагогика журнали, 4(14),12-18.
- 5.**Мирзаева, Н. (2018).** "Адабиёт фанида ўқувчиларнинг мустақил ишлари ва унинг таълимдаги ўрни". Халқ таълими илмий-амеалий журнали, 3(10), 15-22.
- 6.**Давронов, Т. (2020).** "Мустақил ўрганиш ва адабиёт фани: Муаммолар ва эчимлар". Таълим ва ривожланиш илмий-техник журнали, 5(3), 35-42.